

Tilburg University

Over de interactieve scheiding en de regierechter

Vlaardingerbroek, P.

Published in:
Het nieuwe scheidingsrecht

Publication date:
2010

Document Version
Peer reviewed version

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Vlaardingerbroek, P. (2010). Over de interactieve scheiding en de regierechter: Het scheidingsrecht van de toekomst. In M. V. Antokolskaia, & L. Coenraad (Eds.), *Het nieuwe scheidingsrecht: Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce* (pp. 105-119). Boom Juridische Uitgevers.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Over de interactieve scheiding en de regierechter. Het scheidingsrecht van de toekomst?

Paul Vlaardingerbroek

Intro

Deze bijdrage bevat een uitgeschreven tekst van de voordracht die gehouden werd op het door Prof. M.V. Antokolskaya aan de Vrije Universiteit georganiseerde symposium “De toekomst van het echtscheidingsrecht. In deze bijdrage ga ik in op twee TISCO-projecten die lopen op de Universiteit van Tilburg. Eerst ga ik in op het interactief project dat in 2008 in opdracht van het ministerie van Justitie werd uitgevoerd door TISCO en waarbij is nagegaan hoe het beëindigen van de (huwelijks)relatie beter kan verlopen, zodat voor alle bij de scheiding betrokkenen minder leed door de echtscheidingsprocedure wordt toegevoegd. Tevens wordt ingegaan op het project van de Raad voor Rechtsbijstand geïnitieerde project inzake het interactief scheiden met behulp (niet via) van internet en het project “regierechter” bij de Haagse rechtbank

Inleiding

Het behoeft geen betoog dat scheiden meestal lijden betekent. Niet alleen voor de partners zelf, maar juist en vooral voor de bij de scheiding betrokken kinderen. Ook de (groot)ouders van de scheidende partijen lijden dikwijls mee. Hoewel het voorkomen van verdriet, leed en pijn nooit geheel te voorkomen is, valt er veel winst te behalen voor zowel de bij de (echt)scheiding direct betrokkenen (partners, kinderen) als voor de familie en vriendenkring, indien partijen er in slagen om de scheiding op een menswaardige te regelen. Het huidige scheidingsproces gaat nog te zeer uit van een strijdmodel, waarbij partijen niet samen op zoek zijn naar een rechtvaardige oplossing en afronding van hun relatie, maar gekenmerkt wordt door veel ik-gerichte elementen, waarbij iedere partij tracht het beste en sterkste uit de strijd te komen. Gelukkig valt – vooral dankzij de opkomst van mediation - steeds vaker te constateren dat scheidende koppels er in slagen om op een vreedzame wijze de scheiding en de gevolgen ervan op een adequate en zo min mogelijk pijnlijke wijze op te lossen. Niet alleen de scheidende personen zelf, maar ook hun kinderen en de samenleving is er mee gebaat als men er in slaagt om met de juiste hulp de scheiding goed af te ronden. De wetgever probeert daartoe steeds meer hulpmiddelen aan te reiken (met behulp van het ouderschapsplan en/of een – zij het geringe - tegemoetkoming in de kosten van mediation), maar dat is nog te weinig om de echtscheiding(sprocedure) echt op een meer vreedzame wijze te doen verlopen. Immers, als partijen er – al dan niet met een mediator – niet in slagen om hun relatie op een goede manier te beëindigen, dan resteert er weinig anders dan de strijd aan te gaan. De echtscheidingsprocedure is op die strijd ingericht.

Uit de literatuur blijkt dat als partners er in slagen om hun relatie op minnelijke wijze te beëindigen, de gevolgen van de scheiding op korte en lange termijn minder negatief uitvallen.

In zowel de literatuur als in de rechtspraak en hulpverlening wordt getracht om die negatieve gevolgen zo beperkt mogelijk te houden. Daartoe zijn vele zinvolle en soms ook minder bruikbare voorstellen gedaan, maar belangrijk is dat de zoektocht naar

adequate remedies voor (het voorkomen van) onnodig echtscheidingsleed voortgaat. In dat kader wordt ook wel gesproken van een *de-escalerende relatiebeëindiging*. Zo wordt ook op de Universiteit van Tilburg door het departement Privaatrecht gezocht naar oplossingen. Hierna ga ik in op twee projecten die in dat kader zijn opgezet en die door de Raad voor Rechtsbijstand en door het Landelijk Bureau Mediation zijn geïnitieerd. Hieraan vooraf ging een project in opdracht van het ministerie van Justitie in het kader van een onderzoek naar meer duurzame rechtsbijstand. Dit laatste project heeft geresulteerd in het onderzoeksrapport “Kitty’s ketens: meer voor minder rond rechtsbijstand. Voorstellen ontwikkeld in een interactief traject met 120 sleutelpersonen uit het veld”¹, waarover hierna meer. Het gaat dus om de vraag hoe de nare gevolgen van een echtscheiding kunnen worden verminderd door een betere scheidingsprocedure.

2. Minder lijden bij scheiden

Om na te gaan hoe de scheidingsprocedure minder escalerend, ja zelfs de-escalerend kan werken, is het belangrijk eerst vast te stellen wat maakt dat een scheiding zo conflictueus verloopt en hoe dat anders zou kunnen. Uitgangspunten bij het doen de-escaleren van de scheiding zijn: versterking van het zelfoplossend vermogen via een interactief proces, begeleiding via mediation, deskundige advisering, toegankelijkheid, duidelijkheid en openheid, eindigend in een minnelijke schikking.

De afgelopen twee decennia heeft mediation en andere vormen van geschillenbeslechting een hoge vlucht genomen. Zodanig zelfs dat ook de overheid het belang van conflictbeslechting door mediation steeds meer van belang acht bij het oplossen van juridische conflicten.² Bemiddeling in het algemeen en scheidingsbemiddeling in het bijzonder zijn bekende vormen van conflictbeslechting buiten de rechter om.³ Inmiddels zijn er diverse variaties van conflictbeslechting in omloop. Belangrijk is dat partijen zich zelf medeverantwoordelijk voelen voor een goede oplossing van hun onderlinge geschil(len). Medeverantwoordelijk, omdat zij bij de oplossing dikwijls wel hulp nodig hebben. De voordelen van scheidingsbemiddeling behoeven in dit kader geen nadere toelichting. Bij echtscheidingen worden partijen meestal bijgestaan door een familierecht-advocaat, die zich gespecialiseerd heeft als advocaat-scheidingsbemiddelaar. Hij begeleidt hen in zoeken naar oplossingen op *zakelijk-juridisch* gebied, maar niet zonder het emotionele aspect uit het oog te verliezen.⁴

1 In samenwerking met. J.M. Barendrecht, C.M.Z. van Zeeland, P. Sluijter, J.A.E. van Raak, V.M. Smits, T.F.E. Tjong Tjin Tai), Boom Juridische Uitgevers, Den Haag, 2009 (ISBN: 978-90-8974-064-9).

2 Zoals met de invoering van het ouderschapsplan door de inwerkingtreding op 1 maart 2009 van de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige echtscheiding Wet van 27 november 2008, Stb 500.

3 In Nederland is de grotere aandacht voor het emotionele proces van de scheiding vooral te danken aan de opkomst van de scheidingsbureaus, waar in multidisciplinaire teams met partijen gesproken werd. Verder waren vooral Hoefnagels en Mac Gillavry bekende pioniers op het terrein van scheidingsbemiddeling. Zie voor een overzicht van de opkomst van mediation het proefschrift van B.E.S. Chin-A-Fat, *Scheiden: (ter) echter zonder rechter? Een onderzoek naar de meerwaarde van scheidingsbemiddeling*, SDU, 2004, alsmede L.H.M. Zonneberg, *Scheidingsbemiddeling. Monografieën (echt)scheidingsrecht*, deel 5. SDU, Den Haag, 2004. Zie ook A. Labohm, TSR 2008, p.

4 De organisaties van de scheidingsbemiddelaars en de familierechtadvocaten hebben zich enkele jaren terug verenigd in één nieuwe vereniging: de vFAS, de Vereniging van Familierecht Advocaten en – Scheidingsbemiddelaars (vroeger VAS en VPFA genaamd).

3. De-escalerend scheiden van echt

Ter voorkoming van onnodige vechtscheidingen en om verbetering te brengen in het huidige echtscheidingsproces is in het project 'duurzame rechtsbijstand' getracht om een combinatie van verbetervoorstellen te doen voor de scheidingsprocedure. Doel is een zodanige mix aan hulp te bieden bij de scheiding, dat zowel de zakelijke, juridische als ook de emotionele aspecten van de scheiding op adequate en de-escalerende wijze aan bod. Het project en de uitkomsten ervan heb ik eerder beschreven in het Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht⁵. Uitgangspunt in het interactieve traject dat geleid heeft tot de uitkomsten is dat een multidisciplinaire aanpak van de scheiding het beste helpt om de met de scheiding gepaard gaande emoties en spanningen en de materiële en juridische gevolgen te kanaliseren. Zo moeten scheidende personen (kunnen) beschikken over toegankelijke, objectieve en heldere informatie, omdat zij in alle onzekerheid over de (gevolgen van) de naderende scheiding behoefte hebben aan zoveel mogelijk zekerheid. In de procedure op verzoek van een der partners is het van belang, dat de partner die wenst te scheiden de ander daarvan persoonlijk op de hoogte stelt (scheidingsmelding) en dit niet voor het eerst in een brief van de advocaat leest. De verzoekende partij moet daarom gestimuleerd worden om zo snel mogelijk in overleg te treden met de (ex-)wederhelft om zowel de scheidingsmelding te doen als om te proberen te komen tot afspraken over de echtscheiding en de gevolgen daarvan. Zo moet ook de overheid meer doen om vechtscheidingen te voorkomen, bijvoorbeeld door scheidende partijen het recht te bieden op gratis scheidingshulp, (enkele) gratis mediationgesprekken of door hen een zgn. 'rugzakje' te bieden waarmee zij bij een aantal goedgekeurde instanties of mediators terecht kunnen, waarbij van hen een eigen bijdrage kan worden gevraagd.⁶ Ook de overheid moet uitstralen dat het normaal is, dat geschillen worden uitgepraat in plaats van uitgevochten, zeker als er kinderen in het conflict aanwezig zijn. Een echtscheiding zonder gemeenschappelijk verzoek en scheidingsplan moet eerder uitzondering dan regel zijn! In de uitpraatvariant leggen partijen in beginsel samen hun echtscheidingsplan aan de rechter voor. Dat kan via een goedgekeurd format (in wezen een soort convenant, gemeenschappelijk verzoek en beschikking ineen) terzake de diverse (rechts)gevolgen van de scheiding. Een format van zo'n scheidingsplan kan bijvoorbeeld via internet worden aangeboden. Onderdeel van het scheidingsplan zou in elk geval moeten zijn, dat daarin helder wordt dat partijen over de naderende scheiding met elkaar hebben gecommuniceerd en de duurzame ontwrichting van hun relatie en de scheiding 'accepteren' als een 'fait accompli' en dat zij over de scheiding overeenstemming hebben bereikt. Andere onderdelen van het scheidingsplan bevatten de diverse regelingen m.b.t. de boedelscheiding, het woonrecht, de alimentatie, pensioenverevening, de kinderen (hoofdverblijfplaats, omgang, informatie en consultatie en alimentatie) enz. De bedoeling van het scheidingsplan is dat door de betere voorbereiding en structuur in het proces, een groter deel van de scheidende echtparen dan nu het geval is, het geheel eens moeten kunnen worden. Uiteindelijk kan het scheidingsplan door een advocaat worden bekeken

⁵ FJR 2009, nr. 2, p. 35-41.

⁶ Zie Kitty's ketens, 2009, p. 75, waarin het voorstel wordt gedaan dat de overheid een bedrag van € 1800 investeert voor rechtshulp, met een relatief lage eigen bijdrage, eventueel in vorm van vouchers, waarmee partijen een mediator, notaris of een advocaat kunnen inschakelen.

en aan de rechter worden gezonden. De belangrijkste uitkomsten en verbetervoorstellen voor het scheidingsrecht en de procedure waren:

- Meer transparantie in het scheidingsrecht
- Echtscheidingsplan: een goede regeling van gevolgen
- Uniforme criteria (bijv. voor de ex-partner en kinderalimentatie en de zorg-en opvoedregeling)
- Regierechter en concentratie procedures
- Informatie en begeleiding
- Nazorg voor de ex-partners, waarbij eventuele opkomende problemen in de uitvoering van het convenant of de beschikking zo vroeg mogelijk worden verholpen, al dan niet met behulp van mediation.

Op dit moment wordt in opdracht van de Raad voor Rechtsbijstand gewerkt aan het scheidingsplan en aan de uniforme criteria. Verder wordt het project van het LBM inzake “de regierechter” uitgevoerd. In het navolgende zal ik die projecten nader beschrijven.

4. Internet als hulpmiddel voor het (echt)scheidingsplan

In opdracht van de raad voor rechtsbijstand is TISCO bezig om het hierboven genoemde traject voor de echtscheiding nader uit te werken.

Zoals hiervoor al ter sprake kwam zien partners die uit elkaar gaan zich meestal geplaatst voor een periode van grote onzekerheid en sterke emoties. Woede en frustratie, onzekerheid en verdriet kunnen om beurten boven komen drijven. Dat geldt ook voor onbeantwoorde vragen die gescheiden mensen hebben, waarmee zij de andere partner niet (rechtstreeks) willen confronteren (zoals: “waarom?”, “hoe lang houd je al niet meer van mij?” “Waarom heb je dat niet eerder tegen mij gezegd?”). Ook kan men zich onzeker voelen over hoe het proces dat men aangaat eruit ziet, welke kwesties aangepakt moeten worden en hoe die zaken worden geregeld, hoe de financiële toekomst eruit komt te zien en hoe de andere partner zal reageren en zich zal gedragen, enz.

Vroegtijdige interventie in de vorm van neutrale informatie en een geïntegreerde communicatie-omgeving kan een de-escalerend effect hebben. De applicatie die momenteel door TISCO wordt ontwikkeld beoogt een hulpmiddel te zijn voor partijen om na te denken over de scheiding en de gevolgen, hen te informeren over wat zij kunnen verwachten over mogelijke problemen die kunnen ontstaan en het biedt hen een mogelijkheid om via objectieve criteria en best practices na te gaan hoe zij er (financieel) voor staan na de scheiding, en het geeft advies over waar zij voor professionele hulp terecht kunnen. Voorts biedt de internetapplicatie de scheidende partijen een gestructureerde context waarin zij interactieve onderhandelingen kunnen voeren.

De internetapplicatie ondersteunt en stimuleert hen om informatie uit te wisselen (emoties, zorgen en bekommernissen, interesses, gewenste oplossingen, enz.). Aan de hand van diverse vragen worden zij door de verschillende keuzes geleid die met hun mogelijke scheiding en eventuele scheidingsgevolgen te maken hebben. Daarbij wordt bij meer ingewikkelde (onderlinge) problemen de weg gewezen naar een mediator of naar andere hulp (bijv. bij huiselijk geweld). Doel van de netwerkapplicatie is uiteindelijk dat

de scheidende partijen op een voor beiden transparante wijze inzicht krijgen in de punten waarover zij het samen eens en oneens zijn (met inbegrip van de onderdelen van het – verplichte - ouderschapsplan, overgangsbepalingen, alimentatie, verdeling van taken met betrekking tot het verhogen van de kinderen, verdeling van het huis en overige activa) . De uitkomsten van dat interactieve traject kunnen worden gebruikt bij de oplossing van het geschil via een advocaat, mediator of andere bemiddelaar of aan de rechter ter beslissing worden voorgelegd. Het is uitdrukkelijk niet de bedoeling van dit project dat het internet de advocaat vervangt. Wel kan een via de computer tussen partijen bediscussieerd scheidingsplan helpen bij de verdere scheidingsprocedure.

De Rechtwijzer

De Rechtwijzer is een website die burgers op laagdrempelige wijze ondersteuning biedt bij het (zelf of met hulp van een derde) oplossen van een conflict. De website is ontwikkeld door onderzoekers van de Universiteit van Tilburg in opdracht van en in nauwe samenwerking met de Raad voor Rechtsbijstand. Rechtwijzer (fase) I bestaat uit een “geschillenboom” die burgers kunnen gebruiken bij conflicten op het gebied van Wonen, Werken, Familie,- gezin- en relatie, en Consumentenzaken waarvoor zij een (verwijs)advies willen. Fase I werd najaar 2007 opgeleverd. Rechtwijzer (fase) II omvat een uitbreiding van Rechtwijzer I met het rechtsdomein Overheid, maatwerk voor de vragenlijst Consumentenzaken en een self-help tool waarmee gebruikers van de Rechtwijzer een brief in geval van een consumentengeschil of een bezwaarschrift in geval van een conflict met de overheid kunnen schrijven. Fase II is in mei 2008 gereed gekomen. Momenteel wordt er bovendien gewerkt aan een module objectieve criteria op het gebied van consumentengeschillen.

Het interactieve scheidingsplan

Het scheidingsplan is – zoals gezegd - een elektronisch hulpmiddel voor mensen die gezamenlijk de gevolgen van de echtscheiding willen bespreken en regelen. Het plan beoogt een gestructureerde overlegomgeving te bieden, waarin partijen via probleemoplossend onderhandelen een oplossing en mogelijk zelfs een regeling voor een aantal onderwerpen kunnen bereiken. Het echtscheidingplan is niet ter vervanging van (rechts)hulp maar kan er wel aan bijdragen dat een echtscheiding op een harmonieuze manier en in een vroeg stadium wordt voorbereid. Dit bespaart niet alleen tijd en kosten voor rechtshulp en rechtspraak, maar voorkomt mogelijk ook relatieproblemen rond de kinderen, alimentatie, boedelscheiding, enz. ná de echtscheiding.

De ontwikkeling van het echtscheidingsplan bestaat uit de volgende stappen:

- a. Vaststellen doelgroep: Voor welke echtscheidingen is het echtscheidingsplan geschikt? Hoe kunnen de echtscheidingen die waarschijnlijk niet geschikt zijn, worden uitgefilterd?
- b. Inhoud echtscheidingsplan: Welke onderwerpen dienen in het echtscheidingsplan aan bod te komen? In welke volgorde?
- c. Ontwerp van de dialoogstructuur: Op welke wijze kan een probleemoplossende dialoog worden gefaciliteerd? Welke hulpmiddelen zijn daarvoor verder beschikbaar? Hoe kunnen deze op een gebruiksvriendelijke manier worden ingebouwd?;

d. Ontwerp van de toegang tot het echtscheidingsplan: Via welke weg(en) kunnen mensen toegang tot het echtscheidingsplan krijgen?

e. Ontwerp van verschillende exits voor het echtscheidingsplan: Via welke uitgangen kunnen mensen het echtscheidingsplan (tijdelijk) verlaten en hoe ziet de aansluiting op de hulpverlening bij die uitgangen eruit? Bij 'exits' valt te denken aan: aansluiting op mediation online in de Rechtwijzer; aansluiting op rechtshulp; (rechtstreekse?) aansluiting op de rechtspraak en aansluiting op de helpdesk die waarschijnlijk door de Raad voor Rechtsbijstand wordt georganiseerd.

Voor de onderdelen a. en b. werd een werkgroep samengesteld van TISCO-medewerkers en externe echtscheidingsdeskundigen, zoals advocaten, mediators, en rechters. In een aantal interactieve bijeenkomsten heeft deze werkgroep de doelgroep en inhoud van het echtscheidingsplan vastgesteld. Ook geeft de werkgroep gedurende het ontwikkelproces feedback op het ontwerp (echt)scheidingsplan zoals in de onderdelen c. tot en met e. beschreven.

Objectieve criteriabij echtscheiding

Van het project scheidingsplan maakt ook deel uit het deelproject "objectieve criteria", waarmee wordt bedoeld de onafhankelijk van partijen tot stand gekomen vuistregels die leiden tot uitkomsten zoals die in de praktijk worden verkregen. Bij een echtscheiding kan bijvoorbeeld gedacht worden aan normen voor kinder- en partneralimentatie en aan normen voor een omgangsregeling. Objectieve criteria zijn een hulpmiddel voor mensen die tot een verdeling van geld en spullen moeten komen, of anderszins een afspraak of regeling moeten treffen, zoals een omgangsregeling. De in dit deelproject ontwikkelde objectieve criteria zullen in het echtscheidingsplan worden opgenomen.

De ontwikkeling van objectieve criteria voor echtscheidingen bestaat uit de volgende stappen:

a. Identificeren omstandigheden: Wat zijn de meest voorkomende standaardproblemen en welke omstandigheden zijn relevant voor uitkomsten? Welke variabelen zijn met name relevant?

b. Ontwikkelen van eerste versies van objectieve criteria voor de geïdentificeerde omstandigheden; Welke vuistregels passen experts in de praktijk toe? Hoe beïnvloeden veranderingen in variabelen een uitkomst?

c. Testen objectieve criteria: Zijn de ontwikkelde vuistregels volgens experts juist? Zijn er verbeteringen die kunnen worden onderbouwd met bijvoorbeeld vonnissen/schikkingen mogelijk?

d. Integratie van ontwikkelde criteria in het echtscheidingsplan; de ontwikkelde criteria zullen in het echtscheidingsplan worden geïmplementeerd.

Voor de onderdelen a. tot en met c. zijn drie focusgroepen samengesteld bestaande uit rechters, advocaten en andere experts met een vergelijkbare mate van kennis en ervaring. De focusgroepen worden voorbereid door de externe projectcoördinator en gemodereerd door TISCO-medewerkers. Er is gekozen om verschillende groepen samen te stellen teneinde trends en patronen in de resultaten te kunnen vaststellen. De focusgroepen komen meerdere keren bij elkaar.⁷

⁷ Het technisch ontwerp voor de objectieve criteria wordt door het TISCO/TILT-team gemaakt, analoog aan het format objectieve criteria in consumentengeschillen.

De scheidingsrechter als regierechter; een project in Den Haag

Lukt het partijen niet om een gezamenlijk scheidingsplan te maken en moet de rechter op de meeste punten knopen hakken, dan wordt daarmee gekozen voor een procedure op tegenspraak. In de Position paper van TISCO⁸ is gekozen voor een actievare rol van de rechter (als scheidingsrechter of regierechter). Deze scheidingsrechter zou bijvoorbeeld door elk der partijen gevraagd kunnen worden om een bepaalde beslissing te nemen, maar ook zelf kunnen vragen naar de stand van zaken en daarop actie kunnen ondernemen. Als partijen er samen niet uitkomen, is de scheidingsrechter beschikbaar om hen te helpen te komen tot een overeenkomst of neemt hij zelf een beslissing over de strijdpunten. Partijen zijn vrij om de diverse echtscheidingselementen te regelen, maar de rechter waakt wel voor de belangen van de kinderen. Uiteraard waren dit voorstellen die uit de werkgroepen kwamen in het interactieve traject dat in het voorjaar 2008 plaats vond.

Begin 2009 is in de Haagse rechtbank een experiment met de scheidingsrechter van start gegaan, waardoor ook in de praktijk geëxperimenteerd kon worden met het instituut scheidingsrechter. Achtergrond van dit project is een doelstelling van het Landelijk Bureau Mediation die in het meerjarenplan “Mediation naast rechtspraak 2008-2010” is opgenomen, namelijk het streven naar differentiatie naar methode van geschilafdoening resulterend in finale geschilafdoening.

Om onder meer aan deze doelstelling nadere en concrete invulling te geven bleek al vrij snel bij verschillende gerechten belangstelling te ontstaan voor de opzet van en deelname aan innovatieve experimenten, in het bijzonder voor experimenten waarbij beoogd wordt de mogelijkheden te onderzoeken voor nieuwe vormen van differentiatie en finale afdoening. Gezocht werd en wordt naar een *effectieve geschilafdoening op maat met oplossing van onderliggende problemen*, waarbij gebruik wordt gemaakt van een combinatie van gerechtelijke en buitengerechtelijke methodes, welke combinatie eerst na een goede conflict diagnose wordt bepaald. Doel van de experimenten is dan ook het testen en aanscherpen van een vernieuwende rechterlijke procedure, waarbij op basis van belangenonderzoek en conflict diagnose en in samenhang met alle betrokkenen wordt gestreefd naar finale geschilafdoening en conflictoplossing.

Het heeft enige tijd geduurd, maar uiteindelijk zijn in 2008 en 2009 vijf experimenten van start gegaan en wel in vijf arrondissementen. De nadere invulling van de experimenten is aan de desbetreffende gerechten overgelaten. In dat verband heeft de rechtbank ‘s-Gravenhage een lokaal projectplan opgesteld, waarin de doelstellingen, de kwaliteitsverwachtingen en de organisatie van het experiment staan beschreven.

Binnen de rechtbank ‘s-Gravenhage is in het kader van deze experimenten met ingang van 1 januari 2009 een project van start gegaan onder de naam “*project regierechter*”, waarbij de regie van de familierechter in scheidingszaken centraal staat. Om de onderlinge samenhang tussen de deelexperimenten te waarborgen is dit plan opgesteld in

8 Kitty’s ketens, 2009, p. 95 e.v.

overleg met het Landelijk Bureau Mediation (LBM). Ook de uitvoering van het (observatie)onderzoek en het onderzoek naar de resultaten daarvan vonden plaats onder supervisie en met medewerking van het LBM.

De Haagse scheidingsrechter

In het project ‘De regierechter’ bij de sector familie- en jeugdrecht van de rechtbank ‘s-Gravenhage hebben ervaren familierechters zich in dit project tot doel gesteld om in een vroeg stadium van de echtscheidingsprocedure door middel van belangeninventarisatie en conflict diagnose alle deelconflicten tussen partijen ter zitting aan de orde te stellen, teneinde deze conflicten gelijktijdig en in onderlinge samenhang op te lossen. Immers, in de huidige wijze van behandeling van echtscheidingsverzoeken (met voorlopige en nevenvoorzieningen) is de kans groot dat het aan de orde stellen van de met een echtscheiding samenhangende problemen dikwijls tot nieuwe strijdpunten tussen partijen leidt. Die strijdpunten monden uiteindelijk nog al eens in een hoger beroep, dan wel in steeds weer nieuwe wijzigingsprocedures voor verschillende nevenvoorzieningen. Het onderzoek naar het project ‘De regierechter’ richt zich dan ook onder meer op de vraag in hoeverre de regiefunctie van de rechter, gecombineerd met belangenonderzoek en conflict diagnose, zal leiden tot geconcentreerde en finale afdoening en aldus escalatie kan voorkomen. Het project ‘De regierechter’ biedt de familierechter de mogelijkheid om een nieuwe aanpak van conflict diagnose in praktijk te brengen en daarmee te experimenteren.

Het onderzoek in het project “De regierechter” in de rechtbank ‘s-Gravenhage is - onder auspiciën van het LMB - uitgevoerd, door de sectie Familie- en jeugdrecht van de vakgroep Privaatrecht van de Faculteit der Rechtswetenschappen, Universiteit van Tilburg.

Kenmerken van de pilot “Haagse scheidingsrechter”

De regiezitting onderscheidt zich op een aantal punten van de reguliere echtscheidingszitting, die gekenmerkt wordt door een grotendeels sterkt juridisch verloopende procedure, waarbij vooral de advocaat of advocaten van partijen de leiding heeft en namens partijen het (juridisch) handwerk doet. Zo vangt een scheidingsprocedure altijd aan met een verzoekschrift. Vanaf 1 maart 2009 moet het verzoekschrift tevens een ouderschapsplan bevatten, waarin afspraken zijn opgenomen over:

1. de gezamenlijke minderjarige kinderen van de beide partners over wie zij al dan niet gezamenlijk het gezag uitoefenen; of
2. de minderjarige kinderen over wie zij het gezag gezamenlijk uitoefenen (ex art. 1:253sa of 253t BW).

Het verzoekschrift kan door de advocaat van beide partners samen of van een van hen worden ingediend bij de rechtbank. Naast een verzoek om scheiding kan in hetzelfde verzoekschrift (of in een apart verzoek- of verweerschrift) gevraagd worden om één of meer voorlopige voorzieningen en nevenvoorzieningen, zoals:

- het gezag, informatie en raadpleging over en de omgang met de minderjarige kinderen;
- de alimentatie voor de partner en/of de kinderen;
- de boedelverdeling, bij huwelijkse voorwaarden overeengekomen verrekening

van inkomsten en vermogen;

- de huur of het gebruik van de echtelijke woning;
- andere zaken die met de scheiding samenhangen.

Gezien het mogelijke aantal geschilpunten (over de echtscheiding, de nevenvoorzieningen en/of de voorlopige voorzieningen) moge duidelijk zijn, dat een scheidingsprocedure met veel conflicten en strijd gepaard kan gaan en lang kan duren. Indien het zou lukken om met een meer geconcentreerde behandeling op een regiezitting van alle geschilpunten tussen partijen overeenstemming te bereiken op zowel juridisch als zakelijk terrein, dan is er ook winst geboekt voor de emotionele afwikkeling van de echtscheiding, zo is daarbij het vermoeden. Om dat te toetsen is het onderhavige project gestart.

De belangrijkste kenmerken van het project ‘de regierechter’ zijn:

- Eén ervaren echtscheidingsrechter voert de regie over de gehele echtscheidingsprocedure.

Dit betekent dat er geen versnippering van procedures bij andere rechters plaatsvindt en één rechter op de hoogte is van de rechtsstrijd van partijen en van de onderlinge geschilpunten. Maar ook dat één rechter partijen in ieder stand van het geding bij zich kan roepen, bijvoorbeeld ter bespreking van geschilpunten. Mochten zich na een convenant tussen partijen of een beslissing van de rechter problemen voordoen, dan is dezelfde rechter reeds op de hoogte van de tussen partijen bestaande punten van overeenkomst en geschil en is hij reeds op de hoogte van de gevoeligheden tussen partijen en de eventuele emotionele problemen.

- In samenspraak met partijen en advocaten worden tijdens de mondelinge behandeling alle geschilpunten in kaart gebracht.

Dat gebeurt reeds tijdens de behandeling van de voorlopige voorzieningen of tijdens de eerste zitting in de bodemzaak, dus in een vroeg stadium van de zitting.

De regierechter maakt daarbij een onderscheid tussen het menselijke proces, het zakelijke proces en het juridische proces van scheiden. Anders dan normaal bij echtscheidingsverzoeken, wordt - indien nodig - meer aandacht en tijd besteed aan de emotionele kant van de echtscheiding. Zo is er meer aandacht voor de reden van scheiding, het verloop van de echtscheiding, de scheidingsmelding en de vraag of en op welke wijze de kinderen op de hoogte zijn gebracht van de echtscheiding.

- Het formuleren van een (per deelproces) geschikte afdoeningsvorm.

In samenspraak met partijen wordt ter zitting onderzocht welke afdoeningsvorm of welke combinatie daarvan, het meest geschikt lijkt. Daarbij betreft het een keuze tussen schikken, verwijzen naar mediation, het benoemen van een deskundige, beslissen. Ook kan daarbij gekozen worden voor een verschillende afdoening van de punten waarover beslist moet worden. Over de ex-partneralimentatie kunnen partijen een overeenkomst hebben gesloten, voor de verdeling van de boedel wordt een deskundige benoemd en de zaak wordt wat betreft de omgang met en informatie over de kinderen aangehouden voor een mediation(poging).

De doelstellingen van de pilot

De volgende doelstellingen van de pilot kunnen worden geformuleerd:

1. Het voorkomen van extra procedures.

Door middel van hantering van een geheel nieuwe werkwijze ter zitting wordt gestreefd naar efficiënte geschiloplossing, waardoor onnodige extra procedures en vervolgpcedures worden voorkomen. Concentratie van alle geschillen in één procedure kan leiden tot tijdsbesparing en daarmee uiteindelijk tot besparing van kosten.

2. Goed werkende en aanvaardbare oplossing voor het conflict en de geschilpunten.

Met aandacht voor de werkelijke problemen van scheidende echtparen en hun kinderen.

Door middel van belangenonderzoek en conflictdiagnose wordt gewerkt aan effectieve geschilafdoening op maat. Doel is te komen tot een ontwerp van een procedure waarin finale conflictbeslechting centraal staat.

Om deze beide doelstellingen te kunnen realiseren zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd.

Onderzoeksvragen

In het kader van het project worden de volgende zaken onderzocht:

1. Op welke wijze geeft de rechter vorm aan een integrale behandeling van de echtscheidingsprocedure tijdens de regiezitting en tot welke meetbare effecten leidt dit?
2. Op welke wijze worden advocaten tijdens de regiezitting betrokken en dragen zij bij aan deëscalatie en probleemoplossing?
3. Leidt de gehanteerde werkwijze tot finale en duurzame geschiloplossing?
4. Leidt de gehanteerde werkwijze tot een snellere afdoening van echtscheidingszaken?

Teneinde tot beantwoording te kunnen komen van bovengenoemde onderzoeksvragen is van verschillende onderzoeksmethoden gebruik gemaakt. De onderzoeksmethoden worden hierna per vraag genoemd en in de volgende subparagraaf besproken.

Onderzoeksvraag 1:

- Observatieonderzoek ter zitting,
- Interviews met de rechter(s), partijen en advocaten.

Onderzoeksvraag 2:

- Observatieonderzoek ter zitting,
- Interviews met de rechter(s) en advocaten.

Onderzoeksvraag 3:

- Interviews met partijen en hun advocaten een half jaar na afloop van de eerste mondelinge behandeling,
- (Beperkt) vergelijkbaar onderzoek met de reguliere afdoening van echtscheidingszaken.

Onderzoeksvraag 4:

- (Beperkt) vergelijkend onderzoek met de reguliere afdoening van echtscheidingszaken.

Observatieonderzoek

Teneinde vast te kunnen stellen op welke wijze de door de rechters gehanteerde nieuwe werkwijze vorm krijgt en welke technieken daarvoor worden gebruikt, heeft een observatieonderzoek ter zitting plaatsgevonden. Het observatieonderzoek bood niet alleen

de gelegenheid om een goed beeld te krijgen van de interventies die in het kader van de nieuwe werkwijze door de rechter werden gepleegd. Ook het effect van die interventies op het verloop van de procedure en op partijen kon worden waargenomen. Het observatieonderzoek ter zitting heeft de onderzoekers tevens in staat gesteld om tijdens de interviews na afloop van de zitting met partijen en advocaten de vraagstelling toe te spitsen op het verloop van de mondelinge behandeling en in het bijzonder bij wat voor hen anders was dan anders, zoals bijvoorbeeld de belangrijkste interventies ter zitting en de gekozen oplossingsrichting en wat dat voor hun zaak en cliënt betekend heeft.

Bij het observatieonderzoek ter zitting is gebruik gemaakt van een observatieinstrumentarium, dat door het LBM in samenwerking met de UvT is opgesteld. Het observatieinstrumentarium is onderverdeeld in een zestal thema's:

1. Aanvang van de zitting
2. Conflictanalyse
3. Conflictoplossing
4. Uitkomst/resultaat van de zitting
5. Afsluiting van de zitting
6. Bejegening van partijen

Per thema is een aantal vragen (variërend van 4 tot 17 vragen) met subvragen geformuleerd, die door de observant direct na afloop van de zitting zijn ingevuld.

Bij het observatieonderzoek ter zitting zijn door telkens twee onderzoekers aan de hand van een verkort observatie-instrument voor alle onderscheiden thema's zittingsaantekeningen gemaakt. De onderzoekers hebben geprobeerd zo volledig mogelijk op te tekenen, hetgeen ter zitting door respectievelijk de rechter, partijen, advocaten en door andere aanwezigen, zoals medewerkers van de Raad voor de Kinderbescherming, is gezegd. Niet alleen verbale, maar juist ook non-verbale reacties van partijen zijn door de onderzoekers opgeschreven, zodat bij de uitwerking van de zittingsaantekeningen in het (uitgebreide) observatie-instrumentarium duidelijk kon worden vermeld welke interventies de rechter pleegde en hoe partijen en advocaten daarop reageerden.

Tijdens de observaties is door de onderzoekers in het bijzonder gelet op de per thema geformuleerde aandachtspunten. Eén van de aandachtspunten bij het eerste thema, de aanvang van de zitting (zie hiervoor), is of de rechter in het begin van de zitting aandacht heeft voor het rustig laten wennen van partijen aan de zittingssituatie en op welke wijze hij of zij hieraan vorm geeft. Een ander aandachtspunt is de bespreking van het doel van de regiezitting door de rechter.

Ter beantwoording van de vragen betreffende het thema conflictanalyse is tijdens de observaties specifiek aandacht besteed aan de wijze van conflictinventarisatie en conflictdiagnose door de rechter. In dit verband is door de onderzoekers (observanten) zowel bij de behandeling van het menselijk proces als bij de behandeling van het zakelijk proces van echtscheiding ondermeer gelet op de bereidheid van partijen om bij te dragen aan een oplossing, de wijze waarop wordt omgegaan met escalerend gedrag, maar ook op hetgeen over de scheidingsmelding naar voren wordt gebracht (menselijk proces) en over de verzochte nevenvoorzieningen (zakelijk proces).

In verband met het derde thema, de conflictoplossing, is tijdens de observaties opgetekend hetgeen over mogelijke afdoeningswijzen met partijen is besproken, in hoeverre partijen zelf hebben bijgedragen aan conflictoplossing en hoe het voorlopig oordeel van de rechter luidt.

Voor het vierde en vijfde thema is tijdens de waarnemingen specifiek gelet op de reactie van partijen op de beslissing van de rechter en de reactie op de uitleg van de rechter over het verdere verloop van de behandeling of de zaak. Ook is goed gekeken naar de wijze waarop de rechter de zitting sluit en partijen uit elkaar zijn gegaan. Naast al deze aandachtspunten is door de onderzoekers genoteerd wat zij hebben waargenomen met betrekking tot de bejegening en de sfeer ter zitting en over het verloop daarvan.

De observaties zijn telkens uitgevoerd door twee onderzoekers. Iedere onderzoeker nam één partij voor zijn of haar rekening. Deze partij werd voorafgaand aan de zitting geïnterviewd, ter zitting geobserveerd en ook na de zitting geïnterviewd. Ook met de advocaten van partijen vond zowel voor als na de zitting een interview plaats aan de hand van een vaste lijst met vragen. Overigens werd de zitting door beide onderzoekers als geheel geobserveerd, hetgeen als bijkomstig voordeel had dat het instrumentarium al dan niet tezamen kon worden uitgewerkt en overleg met de andere observant altijd mogelijk was.

Nagenoeg alle zittingen, waarbij is geobserveerd, zijn opgenomen met een video-camera. Partijen zijn hierover van tevoren geïnformeerd. De camera werd daarbij zodanig opgesteld dat partijen buiten beeld bleven. Alleen de rechter en griffier zijn gefilmd. Uiteraard is op de video wel hoorbaar wat partijen en hun advocaten hebben gezegd. Van alle video-opnamen zijn transcripties gemaakt, waarvan sommige zijn gebruikt om ontbrekende delen in het observatie-instrument later aan te vullen.

Resultaten nog niet beschikbaar

De uitkomsten van de verschillende onderzoeksprojecten van het LBM, waaronder dat van de Haagse scheidingsrechter, worden op een groot congres in november 2009 gepresenteerd. In dit stadium kan en mag ik op die uiteindelijke onderzoeksresultaten (helaas) nog niet vooruitlopen.

5. Het scheidingsplan en de regierechter: het ei van Columbus?

In het grote aantal ideeën en projecten over hoe verbeteringen kunnen worden aangebracht in de echtscheidingsprocedure en de zorg voor decheidende partners en vooral de zorg voor hun jonge kinderen zijn de hiervoor genoemde projecten een zoveelste “eend in de bijt”. Het is de vraag of deze projecten daadwerkelijk een remedie kunnen vormen voor de scheidingsproblematiek. In elk geval is het op zijn minst een serieuze poging om na te gaan of via het gebruik van een interactieve scheidingsmethode of invoering van de scheidingsrechter een daadwerkelijke bijdrage kan worden geleverd aan leedvoorkoming c.q. leedverzachting rond en na de scheiding. Bij de opzet van de projecten is van te voren besproken wat de eventuele succesratio zou kunnen zijn van deze ideeën voor het voorkomen van onnodig scheidingsleed en - het moet gezegd - dat die voorspelling een hoog ‘glazen bol’ gehalte had. Immers, met een echtscheiding zijn zoveel variabele factoren gemoeid dat moeilijk valt te voorspellen welke factoren

essentieel zijn voor het - vóór alle betrokkenen - op een goede wijze doen verlopen van de echtscheiding en ook welke factoren de scheiding bemoeilijken. Hoe meer onderzoek gedaan wordt, hoe meer we komen te weten over schadeveroorzakende en schade belemmerende aspecten rond het uiteengaan van twee partners.

Het belang van goede nazorg bij eventuele problemen na de scheiding

In elk geval is bekend dat – zelfs wanneer partijen op een goede manier (met een ‘mooi’ scheidingsplan en een beslissing van de scheidingsrechter) uit elkaar zijn gegaan, is dat - geen garantie dat verdere problemen achterwege zullen blijven. Immers, er zullen zich ook na de juridische en zakelijke scheiding van de partners nog vele problemen kunnen voordoen, bijvoorbeeld als zich een nieuwe partner aandient of als de alimentatieplichtige zijn baan verliest of het contact met de kinderen stroef verloopt. Het is dan zeer belangrijk dat goede hulp aanwezig is en dat partijen zo spoedig mogelijk hun geschil kunnen bijleggen, al dan niet met professionele hulp. Het best zou natuurlijk zijn, als men bij de mediator en/of hulpverlener terecht kan die de partijen ook bij de scheiding heeft bijgestaan. Immers, hij kent de situatie en problemen die speelden bij de scheiding en weet – als het goed is -nog wat er destijds tussen partijen speelde. Hij kan dan direct inspelen op het niet goed lopen van de afspraken die destijds zijn gemaakt.

Uiteraard moet ook dan alles gericht zijn op een minnelijke oplossing van de problemen. Dat moet snel gebeuren!. Immers, een klein vuurtje kan een lang smeulende veenbrand worden. Het is dan wel wenselijk dat voor die nazorgactiviteiten (aanpassing alimentatie, omgangsregeling, conflicten over boedelscheiding) nog een extra vergoeding aan de advocaat-mediator kan worden toegekend., want voor niets gaat de zon op.

Conclusie

In voorgaande ben ik ingegaan op de huidige wijze van scheiden en de daarmee gepaard gaande (juridische, zakelijke en vooral emotionele) problemen, alsmede op de projecten inzake de interactieve scheiding (i.o.v. de Raad voor Rechtsbijstand) en de scheidingsrechter (i.o.v. het Landelijk Bureau Mediation). Ik verwacht de nodige voordelen als partijen goed geïnformeerd en - liefst - met een gezamenlijk opgesteld scheidingsplan (waaronder een ouderschapsplan) hun echtscheiding weten voor te bereiden alsmede van een meer leidende tol van de scheidings/regierechter die – waar nodig – zelf voldoende sturing geeft aan het echtscheidingsproces en met name in d beginfase. Het is immers een duidelijke verbetering ten opzichten van de huidige echtscheiding als partners aan de hand van een scheidingsplan, zelf een pro-actieve rol krijgen in het samen bespreken en regelen van hun naderende (echt)scheiding. De verwachting is dat het project scheidingsrechter tot de nodige aanbevelingen zal leiden om de procedure bij de scheidingsrechter te verbeteren. Wordt vervolgd!